

นโยบายสาธารณะที่มีผลกระทบต่อครอบครัวไทยยุคใหม่ ตามแนวคิดของมิเชล ฟูกูเกต์*

พลดา เดชพลมาตย์

เสกสรรค์ นิสัยกล้า¹ จักร์ พันธุ์เพชร²

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษา วิเคราะห์นโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับครอบครัว ภายใต้กรอบแนวคิดอำนาจหลังสมัยใหม่ 2) เพื่อทราบและเข้าใจถึงวาทกรรมครอบครัว ปฏิบัติการแห่งอำนาจของวาทกรรมครอบครัว 3) เพื่อทำความเข้าใจปฏิบัติการแห่งอำนาจที่เป็นอื่นผ่านตรรกะของคู่สมรสที่ไม่ต้องการมีบุตร ใช้วิธีการศึกษาจากหนังสือ เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับคู่สมรส 5 คู่ที่ไม่ต้องการมีบุตร ที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการเฉพาะเจาะจง

ผลการวิจัยพบว่า

1. นโยบายของรัฐสนับสนุนวาทกรรมครอบครัวซึ่งใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของครอบครัวไทย โดยเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัว
2. วาทกรรมครอบครัวแทรกอยู่ในนโยบายที่เกี่ยวกับครอบครัวซึ่งปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายประชากรและการวางแผนครอบครัว ในวาทกรรมที่เป็นชุดความรู้ด้านการแพทย์และจิตวิทยา ด้านกฎหมาย และศาสนา
3. ในการต่อต้านจัดขึ้นอำนาจวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก ความคิดที่จะไม่มีบุตรเกิดขึ้นได้ทั้งก่อนและหลังการแต่งงาน ผู้เริ่มต้นเป็นได้ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง โดยมีที่มาที่แตกต่างกันและพัฒนาในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ผู้การเป็นตรรกะของครอบครัว ทั้งยังมีการพัฒนาตรรกะเพิ่มเติมภายหลัง ตรรกะในการต่อต้านจัดขึ้นที่ค้นพบมีเนื้อหาอยู่ภายใต้วาทกรรม ครอบครัวรูปแบบใหม่ เหตุผล ความสัมพันธ์ ความเป็นพ่อ-แม่ และศาสนา

คำสำคัญ: นโยบายสาธารณะ / ครอบครัวไทยยุคใหม่ / มิเชล ฟูกูเกต์

* บทความวิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พ.ศ. 2554

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

² อาจารย์, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (ที่ปรึกษานิพนธ์)

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ (ที่ปรึกษานิพนธ์)

The Impact of Public Policy on Thai Modern Family according to Michel Foucault's Perspective *

*Pollada Dechpolmat*¹

*Sekson Nisaikla*² *Jak Punchoopet*³

Abstract

The objectives of this qualitative research were: 1) to study and analyze government policy about family according to power in postmodern perspective, 2) to perceive and understand the discourse of family and discursive practice of power of family's discourse, and 3) understand the discursive practice of other power by logic of the couple who don't want to have a child.

The research methods were documentary research, in-depth interview and participant observation with 5 couples, who don't want to have a child by intention, as key informant's sampling.

The findings of this research were as follows:

1) The policy of the government had supported the discourse of controlled behavior of the Thai families in both reproduced and constructed roles.

2) The discourse of families in mainstream had been viewed through the National Economic and Social Development Plan, the population policy, family planning policy, and knowledge about medical advocacy to the public, family psychology, legal process and religious institutions.

3) In the resistance of the mainstream discourse, the idea of no child family took place in both before married and after married. The one who does not want to have a child first might be a husband or wife and they have different sources of idea. The logics supported the no child family idea had been developed gradually from individual to family, and new logics also were constructed. The logics of their resistance were classified into 5 discourses: new pattern family, rationality, relation, parenthood, and religion.

Keywords: Public policy / Family Thai Modern Family / Michel Foucault

* Research Article from the Thesis for the Doctor of Philosophy Degree, Public Administration Program, Ubon Ratchathani University, Thailand. 2011

¹ Ph.D. Candidate in Public Administration, Ubon Ratchathani University

² Lecturer Department of Public Administration, Ubon Ratchathani University (Thesis Advisor)

³ Asst. Prof., Faculty of Social Science, Naresuan University (Thesis Advisor)

ความสำคัญและปัญหาการวิจัย

เป็นที่ยอมรับกันในสังคมโดยทั่วไปว่าครอบครัวนั้นถือเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรมของผู้คน เพราะเป็นสถาบันที่หล่อหลอมให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามที่สังคมต้องการอุดมการณ์ของการมีครอบครัวที่สมบูรณ์ ที่จะต้องประกอบไปด้วยพ่อ แม่ ลูก ถูกจัดวางให้เป็นความคิดหลักของสังคม เป็นเนื้อหาของการกล่อมเกลாத่างสังคม (socialization) เป็นวาทกรรม (discourse) ทางสังคมที่แข็งแกร่ง หล่อหลอมอยู่ในความคิดและเป้าหมายชีวิตของผู้คนนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และภาครัฐเองก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำหน้าที่ผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวดังกล่าวด้วยการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศ ดังจะเห็นได้จากนโยบายสนับสนุนการเพิ่มประชากร เพื่อความมั่นคงของประเทศ ทั้งด้านการทหาร การเกษตรและอุตสาหกรรม ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (เทียนฉาย กีระนันท์, 2537: 39) นโยบายควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากรโดยใช้การวางแผนครอบครัว การกำหนดนโยบายประชากรแห่งชาติขึ้นใช้ และการกำหนดแบบแผนการมีบุตรที่เหมาะสมของครอบครัวไทย (มัลลิกา มดีโก และคณะ, 2540: 69) รวมไปถึงการผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวผ่านช่องทางที่หลากหลาย เช่น ในพระราชบัญญัติประกันสังคม กรณีสงเคราะห์บุตรและกรณีคลอดบุตร (สำนักงานประกันสังคม, 2549: 14, 22) การเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ในประเด็นการลดหย่อนและยกเว้นหลังจากหักค่าใช้จ่าย และวัฒนธรรม ประเพณีที่กำหนดโดยรัฐ แต่กระแสนการเปลี่ยนแปลงที่แพร่กระจายไปในโลกปัจจุบัน ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลและพลวัตทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปซึ่งครอบครัวจะได้รับผลกระทบด้วยเช่นกันครอบครัวไทยจึงมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านโครงสร้างและรูปแบบการดำเนินหลายประการ สิ่งที่เกิดขึ้นสันถอนต่อการยึดถือการมุ่งสู่ครอบครัวตามแบบประเพณี ครอบครัวในความหมายใหม่ได้ปรากฏขึ้น ซึ่งรวมถึงครอบครัวที่ไม่คิดจะมีบุตร (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2550: 15; สุกัญญา ศิริวนิช, 2533: 183-194) ซึ่งครอบครัวในความหมายใหม่เหล่านี้ต่างมีตรรกะรองรับในความแตกต่างที่เกิดขึ้น และเมื่อนำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาประกอบกับอัตราการเกิดของไทยที่ลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมา ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) จึงมีนโยบายรักษาอัตราเจริญพันธุ์ให้อยู่ในระดับทดแทนเพื่อรักษาสมดุลของโครงสร้างประชากร (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2549: ตุลาคม-พฤศจิกายน) แนวโน้มประชากรของไทยมีอัตราการขยายตัวที่ลดลงทุกปี โดยในปี พ.ศ. 2550 ขยายตัวในอัตราร้อยละ 1.01 และคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2560 จะขยายตัวเพียงร้อยละ 0.49 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2553) อัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลงอาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างและขนาดของประชากรได้ โดยจะทำให้ประชากรในวัยเด็กลดจำนวนลง สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุจะมีแนวโน้มที่เพิ่มสูงขึ้น เกิดปัญหาการขาดแคลนประชากรในวัยแรงงานทั้งในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ส่งผลต่อผลิตภาพของประชากรและผลผลิตโดยรวมของประเทศ บันทอนโอกาสใน การแข่งขันทางเศรษฐกิจของ

ประเทศ และนำไปสู่ปัญหาด้านสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่สืบเนื่องจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุ เช่น เกิดวิกฤต 1 : 2 : 4 ที่คนรุ่นหลาน 1 คนจะต้องดูแลคนรุ่นพ่อแม่ 2 คน และรุ่นปู่ย่า ตายายอีก 4 คน (เกื้อ วงศ์บุญสิน. 2551: 9 -11) สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาประเทศ เพราะตัวแปรทางประชากรและการพัฒนาต่างมีอิทธิพลต่อกัน (พ่ายพ พยอมยงค์. 2536: 3) อัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลงอย่างมากเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เช่น อังกฤษ ฮองกง ญี่ปุ่น สิงคโปร์ และเกาหลีใต้ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้รัฐต้องมีการกำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีบุตร(บัญญัติ สุขศรีงาม. 2553 และ วีรกร ศรีเศศ. 2549)

แม้ว่าวาทกรรมครอบครัวกระแสหลักจะมีอำนาจเพียงใด การต่อต้านจัดขึ้นอำนาจก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอ (Michel Foucault. 1980: 162) ปัญหาอัตราเจริญพันธุ์ของประชากรที่ลดต่ำกว่าระดับทดแทนที่รัฐเผชิญอยู่ สะท้อนให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของการต่อต้านจัดขึ้นอำนาจวาทกรรมครอบครัว และปรากฏการณ์หนึ่งที่ส่งผลต่อการลดลงของอัตราเจริญพันธุ์คือการเกิดครอบครัวในความหมายใหม่ที่ไม่ต้องการมีบุตร และเป็นปรากฏการณ์ที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ปรากฏการณ์ในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่รัฐปฏิเสธไม่ได้ที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง แม้ว่าผู้ที่ยอมรับในความหมายใหม่ของครอบครัวจะมีใช้คนส่วนใหญ่ของสังคมก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษานโยบายสาธารณะหลังสมัยใหม่ที่ทำให้การยอมรับและให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลาย สนใจเรื่องของปัจเจก เรื่องที่เป็นความเฉพาะตัว (Hugh T. Miller. 2002; Michael W. Spicer. 2001) ดังนั้น การทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมุ่งค้นหาตรรกะหรือชุดความรู้ที่ส่งผ่านอำนาจไปยังกลุ่มสมรสที่ปฏิเสธอำนาจของวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก และสร้างครอบครัวในความหมายใหม่ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจทำการศึกษา เพื่อความชัดเจนของข้อมูลอันเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดนโยบายต่างๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับวิถีครอบครัว และในขณะเดียวกันการศึกษาถึงปฏิบัติการแห่งอำนาจของนโยบายรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวก็จะเป็นส่วนที่เสริมให้เข้าใจถึงศิลปะในการใช้อำนาจของรัฐที่เข้าควบคุมแม้แต่สิ่งที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์นโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับครอบครัว ภายใต้กรอบแนวคิดอำนาจหลังสมัยใหม่
2. เพื่อทราบและเข้าใจถึงวาทกรรมและปฏิบัติการแห่งอำนาจของวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก
3. เพื่อทำความเข้าใจถึงปฏิบัติการแห่งอำนาจที่เป็นอื่นผ่านตรรกะของกลุ่มสมรสที่ไม่ต้องการมีบุตร

สมมติฐานการวิจัย

1. นโยบายสาธารณะครอบครัวไทยมีโครงข่ายของอำนาจแฝงตัว และปฏิบัติการอยู่ภายใน
2. ครอบครัวที่ตัดสินใจไม่มีบุตร มีตรรกะที่เป็นฐานคิดสนับสนุนการตัดสินใจในการเลือกใช้ชีวิตครอบครัวในรูปแบบนี้

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องอำนาจ ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926-1984) นักคิดในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern) เป็นแนวคิดหลักในการวิจัย โดยแนวคิดของฟูโกต์ที่มีต่ออำนาจสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้ (จักษ์ พันธ์ชูเพชร, 2546: 148-151)

1. อำนาจกระจายตัวเป็นอนุภาคเล็กๆ ครอบคลุมไปในทุกพื้นที่และทุกความสัมพันธ์ในสังคม แม้จะทราบว่าอำนาจเป็นสิ่งที่มิได้อยู่แต่ผู้คนในสังคมก็ไม่สามารถเห็นได้ว่าอำนาจอยู่ที่ใด ยิ่งอำนาจสามารถปกปิดกลไกของตนเองไว้ได้มากเท่าใดก็จะยิ่งส่งผลให้อำนาจปฏิบัติการได้สำเร็จมากยิ่งขึ้นเท่านั้น (Foucault, 1990: 86) การทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจควรมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับอำนาจที่กระจัดกระจายอยู่ในสังคม ซึ่งมีปฏิบัติการที่แตกต่างและเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละปรากฏการณ์

2. อำนาจไม่ใช่สิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดจะสามารถครอบครองหรือใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมบุคคลอื่นให้อยู่ภายใต้อำนาจของตนได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่อำนาจจะแสดงตัวออกมาในรูปของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากภายใน อำนาจจึงมีอยู่ทุกแห่ง แต่การดำรงอยู่ในทุกหนแห่งของอำนาจไม่ใช่เพราะอำนาจครอบคลุมทุกสิ่ง แต่เป็นเพราะอำนาจมาจากทุกหนทุกแห่ง (Foucault, 1990: 92-93) กระจายอยู่เต็มพื้นที่ในสังคม และมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละจุดที่อำนาจปฏิบัติการอยู่

3. เมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างหลากหลาย มีลักษณะเฉพาะการวิเคราะห์และอธิบายถึงอำนาจในลักษณะที่เป็นสากล ทั่วไป จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะจะทำให้การศึกษาอำนาจขาดความครอบคลุมและไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ เพราะเราไม่อาจตัดทอนหรือละเลยที่จะกล่าวถึงส่วนหนึ่งส่วนใดของอำนาจ ซึ่งจะทำให้อำนาจเปลี่ยนไปจากสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ (Foucault, 1980: 198-199) การที่จะศึกษาอำนาจให้เข้าใจได้อย่างถ่องแท้ จึงไม่ควรเป็นไปเพื่อการพยายามหาคำตอบว่าอำนาจคืออะไร แต่ควรทำความเข้าใจอำนาจจากการศึกษาว่าอำนาจนั้นมีปฏิบัติการอย่างไร (Foucault, 1986: 216 - 219)

4. การศึกษาอำนาจทำได้เพียงการอธิบายที่ครอบคลุมเฉพาะที่ (local) และในระดับภูมิภาค (region) เท่านั้น โดยมุ่งเน้นไปที่ปลายสุดของเส้นทางอำนาจ ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และปฏิบัติการแห่งอำนาจในระดับรากเหง้าของมนุษย์ ที่เป็นกลไกในระดับจุลภาคของอำนาจ (the micro-mechanisms of power) ซึ่งนำไปสู่การให้ความสนใจกับร่างกายและอำนาจที่กระทำต่อร่างกายของมนุษย์ (bio-power) (Foucault, 1990: 139-140) ซึ่งมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจถึงกลไกการปฏิบัติการของอำนาจ

กลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนอำนาจคือ “วาทกรรม” ซึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมาในสังคม ภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง เป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดการดำรงอยู่ หรือการเปลี่ยนแปลง ของสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (Foucault, 1972: 126-131) วาทกรรมต่างๆ ถูกสร้างขึ้นในรูปตัวแทนความคิดที่ผ่านออกมาทางภาษาและสัญลักษณ์ วาทกรรมเกิดขึ้นเพราะการปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม วาทกรรมจึงเกี่ยวข้องกับระบบและ

โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งจะมีเรื่องของอำนาจและอุดมการณ์แทรกอยู่ ดังนั้นวาทกรรมจึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการสร้าง สะท้อนและเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่สำคัญ (กฤษดาวรรณ หงส์คารมภ์ และจันทิมา เอี่ยมานนท์. 2549: 9,15)

วาทกรรมไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากอำนาจ และอำนาจก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากไม่มีวาทกรรมที่ช่วยประกอบสร้างชุดความรู้ กลไกที่สำคัญประการหนึ่งในการสร้างอำนาจและยึดครองพื้นที่ในการใช้อำนาจจึงได้แก่การสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาเพื่อรองรับอำนาจนั้นๆ ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นคงอยู่ได้ด้วยอำนาจในชุดเดียวกันและจะเข้ามารับรองความถูกต้องของอำนาจที่ผลิตความรู้ขึ้นมา แต่ถ้าเป็นความรู้และอำนาจในชุดที่แตกต่างตรงข้ามกัน ความรู้ที่มีอยู่ก็จะมีการปฏิบัติการในลักษณะของการเบียดไล้และเข้าแย่งยึดพื้นที่ของอำนาจ เมื่อมีการปฏิบัติการเช่นนี้การที่เราเข้าใจว่าความรู้เป็นการค้นพบความจริงซึ่งมีอยู่ในธรรมชาติ นั้นจึงไม่ถูกต้อง เพราะแท้จริงแล้วความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความคิดของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยโดยมีการสร้างชุดตรรกะขึ้นรองรับ (Foucault. 1970: 344 - 387) ความจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและนำเสนอต่อสาธารณชนโดยผ่านระบบภาษา (ธเนศ วงศ์ยานนาวา. 2529: 146) จากความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจ แสดงให้เห็นว่าอำนาจไม่ได้มีแต่เพียงบทบาทที่แสดงถึงปฏิบัติการที่เป็นด้านลบ (negative) เช่นในรูปแบบของการกดขี่ ปรามปราม หรือการทำลายเพียงอย่างเดียว แต่อำนาจยังมีปฏิบัติการด้านบวก (positive) (Foucault. 1980: 96-102) ซึ่งก่อให้เกิดความชื่นชอบและยินยอมแต่โดยดี ซึ่งอำนาจในแง่บวกนี้ วาทกรรมจะเข้ามาทำหน้าที่ประกอบสร้างความจริง (the production of truth) ขึ้นมาในรูปแบบของชุดความรู้ที่เป็นกลางทำให้ปฏิบัติการแห่งอำนาจภายใต้ความรู้ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่การต่อต้านขัดขืนปฏิบัติการแห่งอำนาจมีน้อยมาก ความรู้และวาทกรรมจึงเป็นกลไกสำคัญในการทำให้อำนาจเกิดการหมุนเวียนแทรกตัวเข้าไปได้อย่างทั่วถึงและต่อเนื่องในทุกพื้นที่ของสังคม แม้แต่ในวิถีปฏิบัติที่เป็นส่วนตัวของบุคคลอย่างครอบครัว ร่างกายหรือเรื่องเพศ (Foucault, 1980: 119- 120)

ดังนั้นทุกแห่งที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจเกิดขึ้น ย่อมมีการต่อต้านขัดขืนเกิดขึ้น การต่อต้านขัดขืนเป็นสิ่งที่เคลื่อนย้ายอยู่ภายในโครงข่ายของอำนาจ การกระจายอยู่ทุกพื้นที่ความสัมพันธ์ภายในสังคมอำนาจ ทำให้การต่อต้านขัดขืนจะต้องเคลื่อนย้ายการปฏิบัติการไปได้ในทุกที่ และสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบและกลวิธีการต่อต้านให้สอดคล้องกับอำนาจที่ต่อต้านได้ การต่อต้านขัดขืนจึงมีลักษณะเป็นพลวัต มีรูปแบบหรือลักษณะเฉพาะของตนเองที่แตกต่างกันออกไป (Foucault. 1990: 94-96) การต่อต้านขัดขืนที่เกิดขึ้นนั้นอาจเป็นสิ่งที่ขัดขวางหรือคัดค้านการใช้อำนาจ เป็นสิ่งที่อำนาจมุ่งหวังให้เกิดขึ้น หรืออาจเป็นสิ่งที่เข้ามาจัดการควบคุมความสัมพันธ์ทางอำนาจก็ได้ (Foucault. 1990: 95-96) การต่อต้านขัดขืนจึงสามารถปรากฏให้เห็นได้ทั้งในรูปของความไร้ระเบียบวินัยเพื่อต่อต้านกลไกของความเป็นระเบียบวินัย หรือในรูปแบบการสร้างวาทกรรมคู่ตรงข้ามเพื่อมาแย่งยึดพื้นที่เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ตนเอง (Foucault. 1990: 101)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งวิธีดำเนินการศึกษาวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ คือ

1. การวิเคราะห์เอกสาร โดยเป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) หนังสือ ตำรา เอกสาร สิ่งพิมพ์และสื่อในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดอำนาจหลังสมัยใหม่ นโยบายสาธารณะ วาทกรรมครอบครัว นโยบายสาธารณะของไทยในด้านการเกี่ยวกับครอบครัว และข้อมูลในส่วนของการผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวผ่านวาทกรรมด้านอื่นๆ

2. วิธีการทางชาติพันธุ์ (Ethnomethodology) ผู้ศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ควบคู่ไปกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นกรณีศึกษา เพื่อรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคล ข้อมูลของตรกะที่มาและการดำรงอยู่ของตรกะที่คู่สมรสซึ่งไม่ต้องการมีบุตรใช้ในการต่อต้านจัดขึ้นวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยกำหนดคุณลักษณะของประชากรให้เป็นคู่สมรสที่ตัดสินใจที่จะไม่มีบุตร โดยไม่รวมถึงครอบครัวที่ไม่ต้องการมีบุตรเนื่องจากมีบุตรเพียงพอแล้ว ซึ่งคู่สมรสในลักษณะดังกล่าวนี้ไม่สามารถพบได้ทั่วไปในสังคมไทย เป็นกลุ่มคนที่พบได้น้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวส่วนใหญ่ในสังคม ดังนั้นจึงไม่สามารถทราบถึงจำนวนที่แท้จริงของประชากรทั้งหมดได้ ประกอบกับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้จะต้องเป็นผู้ที่สมัครใจที่จะให้ข้อมูลเพื่อการศึกษา ดังนั้นในการเลือกกลุ่มตัวอย่างจึงไม่สามารถพิจารณาภายใต้เกณฑ์ทางสถิติได้ แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างที่ได้ก็เข้าไปในลักษณะที่ใกล้เคียงกับแนวคิดของ Glaser & Strauss (อ้างอิงจาก สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2554: 248) ที่ได้กล่าวถึงการอ้อมตัวทางทฤษฎี การเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการเลือกด้วยวิธีการเฉพาะเจาะจง อีกทั้งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ก็มีความชัดเจนและในกรณีหลายๆ ก็ไม่ได้มีข้อมูลที่แตกต่างกันออกไปมากนัก ในการศึกษาจึงใช้คู่สมรสทั้งสิ้น 5 คู่ เป็นกลุ่มตัวอย่าง และเนื่องกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณีมิได้เป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรทั้งหมด ปฏิบัติการแห่งอำนาจที่เป็นอื่นของตรกะในการต่อต้านจัดขึ้นวาทกรรมครอบครัวกระแสหลักที่ได้จากการศึกษาจากกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณี จึงมิได้หมายถึงตรกะที่คนซึ่งไม่ต้องการมีบุตรทั้งหมดยึดถือในการตัดสินใจ แต่เป็นตรกะเฉพาะบุคคลและเป็นความรู้ใหม่ชุดหนึ่งที่เป็นข้อเท็จจริงซึ่งจะปรากฏตัวขึ้นจากการศึกษาในครั้งนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. หนังสือ ตำรา เอกสาร สิ่งพิมพ์และสื่อในรูปแบบต่างๆ
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

นอกจากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารแล้ว การรวบรวมข้อมูลจากกรณีศึกษาในแต่ละกรณีนั้น ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสืบค้นข้อมูล โดยในการเข้าถึงข้อมูลแต่ละกรณีผู้วิจัยใช้การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่กรณีศึกษาให้ความสนใจ การโทรศัพท์ติดต่อ และการไปเยี่ยมบ้าน เพื่อสร้างความคุ้นเคยและสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองในการพูดคุยสอบถามข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลภายใต้กรอบแนวคิดอำนาจหลังสมัยใหม่ของมิเชล ฟูโกต์ โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1. การวิเคราะห์ปฏิบัติการแห่งอำนาจที่ปรากฏในวาทกรรมครอบครัว ใช้สำหรับการวิเคราะห์ในส่วนของข้อมูลจากการศึกษาถึงนโยบายสาธารณะของไทยในด้านการครอบครัว และข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวผ่านวาทกรรมทางการแพทย์ กฎหมายและศาสนา
2. การวิเคราะห์ปฏิบัติการการต่อต้านจัดขึ้นวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก ใช้สำหรับการวิเคราะห์ในส่วนของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ดำเนินการกับกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณี

สรุปผลการวิจัย

1. ภาวะปฏิบัติการของวาทกรรมครอบครัวผ่านนโยบายครอบครัวของภาครัฐ วาทกรรมการเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ที่ต้องประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูก ถูกผลิตซ้ำและส่งผ่านอำนาจในหลายช่องทาง ทั้งในมิติของสังคมผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี การสั่งสอนจากรุ่นสู่รุ่น แทรกตัวอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต รวมทั้งสื่อรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคม ในมิติของศาสนาผ่านทางหลักธรรม คำสอน ต่างๆ นอกจากนั้นยังมีการสร้างอำนาจให้กับวาทกรรมด้วยการแฝงตัวอยู่ในองค์ความรู้ในด้านการแพทย์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประชากรศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ ส่งผลให้วาทกรรมครอบครัวแข็งแกร่งและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้แล้วอีกช่องทางหนึ่งในการปฏิบัติการของอำนาจวาทกรรมครอบครัวคือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวของภาครัฐ ซึ่งในการ วิจัยครั้งนี้พิจารณาจากนโยบายครอบครัวของภาครัฐที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ถึงฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ซึ่งพบว่า

รัฐเป็นผู้ผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวกระแสหลักที่สำคัญ โดยจะเห็นได้จากนโยบายที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวหลายประการในแผนพัฒนาฯ แต่ละฉบับที่ยังคงไว้ซึ่งความหมายของการเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ ครอบครัวอบอุ่นที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และเครื่องมือที่สำคัญของรัฐในการผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวก็คือ นโยบายประชากร และการวางแผนครอบครัว ซึ่งรัฐมุ่งหวังที่จะใช้ในการเข้าไปควบคุมอัตราการเจริญพันธุ์ของประชากรให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ความหลากหลายของมาตรการต่างๆ ที่รัฐใช้ในการส่งเสริมการวางแผนครอบครัว ทั้งในรูปของการแก้ไขกฎระเบียบ ข้อกฎหมาย ให้เอื้อต่อการเข้าสู่

การวางแผนครอบครัวหรือการจูงใจด้วยมาตรการต่างๆ และนับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา รัฐจะมีได้มุ่งลดอัตราการเกิดดังเช่นแผนพัฒนาฯ ฉบับก่อนหน้านี้นี้แต่รัฐยังคงใช้วาทกรรมครอบครัวในการดูแลความสงบเรียบร้อยของสังคมด้วยการมีนโยบายให้ประชาชนมีขนาดครอบครัวที่เหมาะสมและเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของครอบครัวต่อสังคม และต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวในฐานะส่วนหนึ่งของสังคมด้วย นอกจากนี้รัฐยังสร้างวาทกรรมที่เกี่ยวข้องแทรกเข้าไปในนโยบายเหล่านี้ด้วย เช่น วาทกรรมครอบครัวเข้มแข็ง ครอบครัวอบอุ่น และความมั่นคงของครอบครัว เป็นต้น สำหรับองค์ความรู้ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่อเข้ามาเสริมความแข็งแกร่งของวาทกรรมครอบครัวที่รัฐนำมาใช้นั้นได้แก่ องค์ความรู้ด้านประชากรศาสตร์ เสริมด้วยความรู้ในด้านการแพทย์ สาธารณสุข อนามัยแม่และเด็ก ครอบครัวศึกษา เป็นต้น

2. การต่อต้านจัดขึ้นวาทกรรมครอบครัวกระแสหลักของครอบครัวไทยยุคใหม่ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของผลกระทบที่เกิดจากนโยบายสาธารณะในด้านครอบครัวที่ผ่านมาของภาครัฐ ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวกระแสหลักอย่างต่อเนื่อง ข้อมูลจากกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณี สรุปได้ดังนี้

ผู้เริ่มต้นความคิดที่จะเป็นครอบครัวที่ไม่มีบุตรเป็นได้ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง โดยเกิดขึ้นได้ทั้งก่อนและหลังการแต่งงาน ส่วนที่มาของความคิดดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากทั้งประสบการณ์การรับรู้ของแต่ละบุคคล ความพึงพอใจในรูปแบบหรือวิถีการดำเนินชีวิต การเข้าใจและยอมรับสภาวะการณ์ของกลุ่มสมรส และสภาวะทางร่างกาย/สุขภาพ ซึ่งบางกรณีเป็นการผสมผสานกันของหลายประการ ส่วนการพัฒนาตรรกะของบุคคลไปสู่การเป็นตรรกะของครอบครัวนั้นเป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยการจูงใจอีกฝ่ายหนึ่งให้คล้อยตามความคิดด้วยการพูดคุย ถ้ายทอดความคิด การอธิบาย ยกตัวอย่างเพื่อชี้ให้เห็นถึงเหตุผล การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันตั้งคำถามและหาคำตอบเพื่อสนับสนุนความคิด และพิจารณาเหตุผลสำหรับการปฏิเสธที่จะยอมรับอำนาจวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก รวมทั้งร่วมกันวางแผนสำหรับการใช้ชีวิตในอนาคต นอกจากตรรกะในการต่อต้านจัดขึ้นวาทกรรมครอบครัวที่มีตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว มีการพัฒนาตรรกะเพิ่มเติมจากการหาคำตอบให้กับคำถามของคนและสังคมรอบข้าง การศึกษาเพิ่มเติมจากการอ่านหรือฟังเพื่อยืนยันถึงแนวความคิดของตน และการเกิดปฏิกิริยาต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ในแต่ละกรณีเผชิญกับการเข้ามาปะทะของอำนาจวาทกรรมครอบครัวกระแสหลักอย่างต่อเนื่องจากหลากหลายทิศทาง แต่ที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนคือใน 3 ช่องทางหลักๆ ได้แก่ การตั้งคำถามหรือตั้งข้อสังเกตจากสังคมหรือผู้คนรอบข้าง จากนโยบายของรัฐ ระเบียบปฏิบัติต่างๆ ของทางราชการ และสื่อรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคม ส่วนเนื้อหาของตรรกะในการต่อต้านจัดขึ้นที่ถูกสร้างขึ้นรองรับความคิดที่จะเป็นครอบครัวที่ไม่มีบุตรของทั้ง 5 กรณี อยู่ภายใต้วาทกรรมครอบครัวรูปแบบใหม่ วาทกรรมเหตุผล วาทกรรมความสัมพันธ์ วาทกรรมความเป็นพ่อ-แม่ และวาทกรรมศาสนา โดยในแต่ละกรณีอาจใช้วาทกรรมที่แตกต่างกันออกไป

โดยสรุปแล้วจากการศึกษาพบว่า นโยบายสาธารณะครอบครัวไทยมีโครงข่ายของอำนาจแผ่ตัวปฏิบัติการอยู่ และครอบครัวที่ตัดสินใจไม่มีบุตรนั้นมีตรรกะที่เป็นฐานคิดสนับสนุนการตัดสินใจในการเลือกใช้ชีวิตครอบครัวในรูปแบบดังกล่าว ตรงตามสมมติฐานในการศึกษาที่ได้ตั้งไว้

อภิปรายผลการวิจัย

วาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก ที่กำหนดว่าครอบครัวนั้นจะต้องประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และ ลูก เป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับให้เป็นความคิดหลักของสังคมมาเป็นเวลานาน แทรกตัวและมีอิทธิพลอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างมาก จากการศึกษาจะเห็นถึงช่องทางที่วาทกรรมครอบครัวกระแสหลักเข้ามามีอำนาจต่อชีวิตของคนไทยในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติของเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง หรือหากจะชี้ชัดลงไปก็จะพบครอบครัวพ่อ แม่ ลูก นี้อยู่ในเรื่องราวทางด้านการแพทย์ จิตวิทยา ศาสนา ประชากรและกฎหมายอีกด้วย และการที่วาทกรรมครอบครัวสามารถแสดงตนและดำรงอยู่ควบคู่ไปกับพฤติกรรมของคนในสังคมได้อย่างแนบแน่นนั้นก็เนื่องจากการแทรกตัวอยู่ในองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ที่สังคมยอมรับ ซึ่งช่วยสร้างความน่าเชื่อถือและทำให้วาทกรรมนั้นมีอำนาจมากขึ้นในการทำให้คนยอมรับ ดังที่ Foucault ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ไว้ว่าสิ่งที่ขาดไม่ได้เพื่อการสถาปนาอำนาจและการยึดครองพื้นที่ของอำนาจ (Foucault, 1970: 344-387) ปริณิเทศการใช้อำนาจของวาทกรรมครอบครัวได้ปฏิบัติการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมไปถึงนโยบายของรัฐ เครื่องมือที่ใช้ในการบริหารประเทศ

จากการศึกษานโยบายสาธารณะของไทยที่เกี่ยวกับครอบครัว โดยศึกษาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1-10 ซึ่งเป็นนโยบายหลักในการพัฒนาประเทศ นโยบายประชากรซึ่งถูกกำหนดขึ้นเพื่อควบคุมดูแลการเปลี่ยนแปลงประชากรของประเทศ และนโยบายการวางแผนครอบครัวที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมอัตราการเกิดของประชากร พบว่า นโยบายที่เกี่ยวกับครอบครัวเหล่านี้ต่างก็อยู่ภายใต้โครงข่ายของอำนาจ และมีอำนาจเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญ เพื่อเข้าควบคุมร่างกายและพฤติกรรมของประชาชน ให้มีองค์ประกอบของครอบครัวที่เหมาะสม เพื่อที่รัฐจะสามารถบริหารจัดการได้ภายใต้นโยบายประชากร

ภายใต้โครงข่ายของอำนาจพบว่านโยบายสาธารณะที่เกี่ยวกับครอบครัวของไทยนั้นปรากฏตัวอยู่ใน 3 สถานะ คือในสถานะของผู้ผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก ในฐานะเครื่องมือในการส่งผ่านอำนาจ และในฐานะของผู้สร้างวาทกรรมใหม่ โดยในฐานะของผู้ผลิตซ้ำวาทกรรมครอบครัวกระแสหลักนั้นพบว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติส่วนใหญ่ จะมีการนำเอาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวไปบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนฯ ทั้งในลักษณะที่จะส่งผลต่อครอบครัวในทางอ้อม ดังเช่นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ในการดำเนินการด้านงานวางแผนครอบครัวมีการใช้มาตรการจูงใจและส่งเสริมในทางอ้อม เช่น การแก้ไขระเบียบการให้เงินเลี้ยงดู รักษาพยาบาล การช่วยเหลือการศึกษานูตร

สวัสดิการด้านการลาออกของข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจที่เน้นให้การช่วยเหลือเฉพาะบุคคลที่ 1-4 คน การแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการให้บริการทำหมันที่เดิมต้องมีบุตร 4 คนจึงจะทำหมันได้ปรับเป็น ไม่จำกัดจำนวน การที่รัฐออกค่าใช้จ่ายในการทำหมันแก่ข้าราชการผู้น้อยลูกจ้างของรัฐและพนักงาน รัฐวิสาหกิจ และที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน เช่นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ที่มีการนำนโยบาย ประชากรและนโยบายด้านการวางแผนครอบครัวเข้ามาใช้ และกำหนดเป้าหมายที่จะมุ่งลดจำนวน ประชากร

ส่วนในฐานะเครื่องมือในการส่งผ่านอำนาจนั้น จะเห็นได้ว่า นอกจากอำนาจของวาทกรรม ครอบครัวกระแสหลักแล้ว นโยบายครอบครัวของไทยยังอยู่ท่ามกลางโยงใยของอำนาจอื่นที่เกี่ยวข้องกัน ดังที่ Foucault ได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ใช่ความสัมพันธ์ซึ่งแยกอย่างเด็ดขาดจาก ความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ในสังคม (Foucault, 1990: 93-96) ตัวอย่างเช่น การกำหนดนโยบายสนับสนุนการ เพิ่มประชากรภายใต้อำนาจวาทกรรมการสร้างความมั่นคงของชาติ ด้วยการมีแรงงานจำนวนมากในการ ผลิตและป้องกันประเทศ กระทั่งได้มีการเล็งเห็นว่าอัตราการเพิ่มของประชากรที่สูงจะเป็นอุปสรรคต่อการ พัฒนาประเทศในอนาคต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการของอำนาจวาทกรรมการพัฒนา ที่ส่งผ่านมากับ แนวคิดและองค์ความรู้ด้านการพัฒนา รัฐจึงได้เริ่มนำเอานโยบายประชากรมาใช้อย่างเป็นทางการ

นโยบายครอบครัวได้ก่อให้เกิดวาทกรรมใหม่จากปฏิบัติการของอำนาจที่โยงใยอยู่ ทั้งนี้เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของประชาชน ทั้งวาทกรรมการวางแผนครอบครัวและ วาทกรรมการคุมกำเนิด ที่มุ่งเข้าจัดการกับร่างกายและการเจริญพันธุ์ของประชาชน เพื่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงกับประชากรของประเทศในภาพรวม และบังเกิดผลในด้านอื่น ๆ ของการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ยังได้สร้างวาทกรรมความมั่นคงของครอบครัว วาทกรรมครอบครัวอบอุ่น และวาทกรรม ครอบครัวเข้มแข็ง ซึ่งเน้นที่บทบาทของครอบครัวที่มีต่อสังคมในฐานะสถาบันทางสังคมที่ต้องร่วม รับผิดชอบต่อสังคม

การที่รัฐใช้การผลิตวาทกรรมเข้าควบคุมพฤติกรรมของประชาชน โดยที่ประชาชนไม่ได้รู้สึก ว่าตนเป็นผู้ถูกอำนาจเข้ากระทำนั้น ตามแนวคิดเรื่องอำนาจของ Foucault แล้ว ถือได้ว่าเป็นการใช้อำนาจ ในทางบวกซึ่งมิได้เป็นไปในลักษณะของการใช้ความรุนแรงหรือใช้การบังคับ แต่เป็นการใช้อำนาจ ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ผ่านทางวาทกรรม ซึ่งสามารถควบคุมมนุษย์ได้โดยที่มนุษย์ผู้ถูกควบคุมมิได้ รู้สึกต่อต้าน วาทกรรมจึงเข้าควบคุมร่างกายของมนุษย์ในสังคมได้ โดยการทำให้อำนาจตกเป็นเป้าหมาย ของความรู้และเข้ายึดครองไว้ด้วยอำนาจ (Martin, 1988: 8-9)

กลไกการใช้อำนาจที่สำคัญของรัฐในการเข้ามากำกับ ดูแลควบคุมพฤติกรรมธรรมชาติในเรื่อง การสืบพันธุ์ของประชาชน คือการใช้องค์ความรู้ในด้านประชากรศาสตร์เพื่อช่วยสร้างอำนาจให้กับเหล่า วาทกรรมที่ผลิตขึ้นมาเพื่อเป้าหมายในการควบคุมจำนวนประชากรของประเทศไม่ว่าจะเป็นวาทกรรมการ วางแผนครอบครัว การคุมกำเนิด หรือการมีขนาดครอบครัวที่เหมาะสม วาทกรรมครอบครัวถูกนำขึ้นมา

เป็นวาทกรรมในระดับนโยบายอย่างชัดเจนผ่านนโยบายประชากร และสร้างการยอมรับด้วยอำนาจของความรู้ด้านประชากรศาสตร์ ซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกสถาปนาขึ้นเพื่อรับใช้อำนาจ เป็นการควบคุมคนในเรื่องเพศทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล และในฐานะที่เป็นประชากรของสังคม เพื่อให้เกิดประชากรที่มีประสิทธิภาพและผลิตภาพที่ดี ที่ Foucault เรียกว่า bio-power (ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 162) ที่ทำให้ผู้คนในสังคมถูกแปรเปลี่ยนสถานะเข้าสู่การเป็น “ประชากร” เพื่อการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ด้วยตัวเลขสถิติ ข้อมูลประชากรด้านต่างๆ

การเกิดขึ้นของกรอบคร่าวที่ตัดสินใจที่จะไม่มีบุตรนั้น แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของอำนาจที่เป็นอื่นที่นอกเหนือไปจากอำนาจของวาทกรรมกรอบคร่าวกระแสหลัก และเป็นการต่อต้านจัดขึ้นอำนาจของวาทกรรมกรอบคร่าวกระแสหลักที่มีอยู่ สอดคล้องกับลักษณะของอำนาจตามแนวคิดของ Foucault ที่ว่าที่ใดมีอำนาจ ย่อมมีการต่อต้านจัดขึ้นเกิดขึ้นเสมอ (Foucault, 1980: 162) โดยในการต่อต้านจัดขึ้นที่เกิดขึ้นบุคคลมีการสร้างตรรกะเพื่อรองรับความคิดในการที่จะเป็นกรอบคร่าวที่ไม่มีบุตรของตนแล้วพัฒนาไปสู่การยอมรับของกลุ่มสตรีอีกฝ่ายในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เป็นการแผ่ขยายปริมาตรของอำนาจวาทกรรมกรอบคร่าวที่สร้างขึ้นใหม่ของตน เพื่อเข้าไปแทนที่อำนาจวาทกรรมกรอบคร่าวกระแสหลักที่มีอยู่เดิมทีละน้อย กระทั่งกลายเป็นตรรกะของกรอบคร่าว และเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตครอบครัวในรูปแบบที่แตกต่าง นอกจากตรรกะเริ่มต้นที่มีแล้วในทุกกรณีศึกษาได้มีการพัฒนาตรรกะเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้กับวาทกรรมกรอบคร่าวที่สร้างขึ้น โดยวิธีการหลัก ๆ ที่ใช้ ได้แก่ การหาคำตอบให้กับคำถามของคนและสังคมรอบข้าง การศึกษาเพิ่มเติมจากการอ่านหรือฟังเพื่อยืนยันถึงแนวความคิด และการเกิดปฏิกิริยาต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม การที่ต้องเผชิญและโต้ตอบกับอำนาจวาทกรรมกรอบคร่าวกระแสหลักที่มาจากหลากหลายทิศทางและกระจายอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในหลายส่วนของสังคมอย่างต่อเนื่อง ทั้งผ่านการตั้งคำถามหรือตั้งข้อสังเกตจากสังคมหรือผู้คนรอบข้าง ผ่านนโยบายของรัฐหรือระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ของทางราชการ และสื่อรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมนั้น ในอีกทางหนึ่งถือได้ว่าเป็นที่มาของการผลิตซ้ำวาทกรรมกรอบคร่าวในรูปแบบของพวกเขาให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น และในบางกรณียังเป็นการสร้างตรรกะใหม่ขึ้นมารองรับเพิ่มเติมอีกด้วย

จากการประมวลเนื้อหาของวาทกรรมที่เป็นตรรกะในการต่อต้านจัดขึ้นที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับความคิดที่จะเป็นกรอบคร่าวที่ไม่มีบุตร และเป็นกลไกในการขับเคลื่อนอำนาจ พบว่าอยู่ภายใต้วาทกรรมใน 5 เรื่อง ได้แก่ วาทกรรมกรอบคร่าวรูปแบบใหม่ ที่พูดถึงการใช้ชีวิตครอบครัวในแบบที่ไม่มีบุตร วาทกรรมเหตุผลซึ่งเป็นเรื่องของเหตุผลในการมีและไม่มีบุตร วาทกรรมเรื่องความสัมพันธ์ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของสามีภรรยาที่ไม่มีบุตร วาทกรรมความเป็นพ่อ-แม่ ซึ่งกล่าวถึงที่มาและความสำคัญของการเป็นพ่อ-แม่ วาทกรรมเรื่องศาสนาซึ่งเป็นการผูกโยงระหว่างการเมืองและไม่มีบุตรกับแนวคิดทางศาสนาเรื่องเวรกรรมและความทุกข์ ความหลากหลายของวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นเหล่านี้ ในทางหนึ่งนั้นถือได้ว่าเป็นการ

กระจายตัวของอำนาจไปยังปริมณฑลของวาทกรรมอื่น ๆ ตามโยงใยของอำนาจที่กระจายตัวครอบคลุมทุกความสัมพันธ์ในสังคม

แต่อย่างไรก็ตามอำนาจของวาทกรรมครอบครัวยังไม่เข้มแข็งมากพอที่จะแผ่ขยายไปสู่สังคมในวงกว้าง เนื่องจากยังขาดองค์ความรู้ที่ชัดเจน เป็นที่ยอมรับของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ในรูปแบบที่เป็นสากล มาให้การรองรับวาทกรรมที่สร้างขึ้น เพื่อให้อำนาจของวาทกรรมครอบครัวยุคใหม่มีความหมายใหม่ขึ้นขับเคลื่อนไปภายใต้ความสัมพันธ์ของวาทกรรม อำนาจ และความรู้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การใช้อำนาจเชิงบวกด้วยการควบคุมพฤติกรรมของประชาชนผ่านทางวาทกรรมและความรู้ยังคงเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการควบคุมให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปในทิศทางที่รัฐต้องการ ดังนั้นหากในกรณีที่ต้องมีการกำหนดนโยบายเพื่อบังคับให้ประชาชนมีความต้องการที่จะมีบุตร การดำเนินนโยบายควรพิจารณาออกเป็น 2 แนวทางหลัก ได้แก่

1.1 การจูงใจโดยใช้มาตรการทางเศรษฐกิจที่เป็นรูปธรรม ด้วยมาตรการในลักษณะที่เป็น การสนับสนุนหรือเอื้อประโยชน์ เช่น การหักลดหย่อนภาษีรายได้ของผู้มีบุตร การจัดสรรเงินสวัสดิการช่วยเหลือการมีบุตร ในลักษณะของอัตราค่าจ้างตามจำนวนบุตรที่เพิ่มขึ้น การสนับสนุนการดำเนินงานของสถานรับเลี้ยงเด็ก รวมไปถึงการให้สิทธิในการลาเพื่อเตรียมตัวก่อนและหลังคลอด เป็นต้น

1.2 การจูงใจด้วยมาตรการทางด้านสังคมที่จะเป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือความคิดที่มีต่อการมีบุตร ด้วยการสร้างวาทกรรมให้ประชาชนเห็นคุณค่าหรือความสำคัญของการมีบุตรโดยใช้องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานสนับสนุน เพื่อสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้นกับประชาชนได้โดยง่าย

2. บทเรียนความสำเร็จจากการดำเนินการควบคุมจำนวนประชากรของรัฐ นับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 จนถึงฉบับที่ 8 แสดงให้เห็นถึงปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินงานในหลายประการ ทั้งการให้ความสำคัญกับเป้าหมายและการดำเนินงานอย่างจริงจัง ความหลากหลายของวิธีการ รูปแบบของการนำนโยบายไปปฏิบัติ ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และความต่อเนื่องของการดำเนินงาน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้สามารถนำมาปรับใช้สำหรับการดำเนินงานเพื่อการเพิ่มจำนวนประชากรให้มีอัตราการเจริญพันธุ์ที่เหมาะสมได้เช่นกัน

3. มาตรการต่างๆ ที่รัฐจะกำหนดขึ้นเพื่อบังคับให้ประชาชนมีบุตรที่ไม่ต่ำกว่าระดับทดแทนจะต้องสอดคล้องกับรูปแบบหรือวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะจะเป็นสิ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจที่จะมีบุตรของคู่สมรส

4. การตัดสินใจมีบุตรของครอบครัวในปัจจุบันไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เช่นในอดีต แต่ยังมีปัจจัยในด้านอื่นๆ ประกอบด้วย ดังนั้นหากรัฐมีเป้าหมายที่จะส่งเสริมการมีบุตรจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาและทำความเข้าใจกับปัจจัยในด้านอื่นๆ ที่นอกเหนือจากปัจจัยทางเศรษฐกิจด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาถึงตรรกะในการต่อต้านจัดขึ้นวาทกรรมครอบครัวกระแสหลัก นอกจากการทำการศึกษาในส่วนของผู้สมรสแล้ว ควรที่จะได้มีการขยายขอบเขตในการศึกษาให้ครอบคลุม ไปยังบุคคลใกล้ชิดอื่น ๆ ที่อยู่นอกครอบครัวด้วย เพื่อให้ทราบถึงขอบเขตในการปฏิบัติการต่อต้านจัดขึ้นอำนาจวาทกรรมครอบครัวว่าได้มีการแผ่ขยายปริมาณไปมากน้อยเพียงใดและส่งผลกระทบต่อคนแวดล้อมอย่างไร

2. เพื่อความเข้าใจถึงปฏิบัติการในการต่อต้านจัดขึ้นที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ควรเพิ่มมิติของระยะเวลาในการศึกษา ให้ครอบคลุมช่วงระยะเวลาของการดำเนินชีวิตครอบครัว คือหลังจากที่ได้ตัดสินใจเป็นครอบครัวที่ไม่มีบุตร ไปจนถึงช่วงที่คู่สมรสเข้าสู่วัยชรา เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับครอบครัวที่ไม่ต้องการมีบุตร และเห็นถึงพัฒนาการในการต่อต้านจัดขึ้นที่เกิดขึ้นด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กฤษดาพรรณ หงส์คารมภ์ และจันทิมา เอี่ยมานนท์. (2549). **มองสังคมผ่านวาทกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2551). **สังคม สว. (ผู้สูงวัย)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จักย์ พันธุ์เพชร. (2546). **เช็กส์ร่วมสายเลือด: ตรรกะแห่งการต่อต้านจัดขึ้น**. วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต(รัฐศาสตร์). กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทียนฉาย กิระนันท์. (2537). **เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาสุขภาพอนามัยในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์บริการเอกสารวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2529). “มิเชล ฟูโกต์ : ปัญญาชน ความจริงและอำนาจ”. **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง**. 5(1-2) : 142-154 ; ตุลาคม 2528 - มีนาคม 2529.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). **มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- บัญญัติ สุขศรีงาม. (2553). **การเพิ่มประชากรสิงคโปร์ : นโยบายเร่งด่วนของประเทศ**. http://www.uniserv.buu.ac.th/forum2/topic.asp?TOPIC_ID=1173. 15 กันยายน, 2553.
- พายัพ พะยอมยนต์. (2535). “นโยบายประชากรของประเทศไทย”, **วารสารประชากรและสังคม**. 4 (1-2) ; กรกฎาคม 2535 - มกราคม 2536.

- มัลลิกา มัติโก และคณะ. (2540). **อนามัยเจริญพันธุ์และการวางแผนครอบครัวในประเทศไทย: ภาพสะท้อนจากงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์.
- วารุณี ฐิริสินสิทธิ์. (2550). **ครอบครัวในความหมายใหม่ การค้นหาชีวิตแบบใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- วีรกร ตรีเศศ. (2549). “นักเศรษฐศาสตร์ต้องงกกับการมีลูก”, **นักเศรษฐศาสตร์ต้องงกกับการมีลูก**.
<http://www.bbznnet.com/scripts/view.php?user=myzeon&board=39&id=47&c=1&order=numtopic>.
15 กันยายน, 2553.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2549). “อัตราการขยายตัวของประชากรไทย พ.ศ. 2453-2550”, **วารสารประชากรและการพัฒนา**. 27(1) ; ตุลาคม-พฤศจิกายน.
- สุกัญญา ธีระวนิช. (2533). **คลื่นลูกที่สาม**. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2554). **วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน จำกัดสามลดา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2553). “การคาดประมาณการประชากรของประเทศไทยปี พ.ศ. 2551-2573”, **การคาดประมาณการประชากรของประเทศไทย ปีพ.ศ. 2551–2573**. <http://www.nesdb.go.th>. 15 กันยายน, 2553.
- สำนักงานประกันสังคม. (2549). **คู่มือประกันสังคมและกฎหมายคุ้มครองแรงงาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานประกันสังคม.
- Foucault, Michel. (1970). **The Order of Things**. Les Mots et les Choses (trans.) New York: Vintage Books.
- _____. (1972). **The Archaeology of Knowledge**. Sheridan, Smith A.M. (trans.) New York: Pantheon Books.
- _____. (1980). **Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writing 1972-1977**. Gordon, Colin (ed.) New York: Pantheon.
- _____. (1986). “The Subject and Power”, in **Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics**. Dreyfus, Hubert L. and Rabinow, Paul (eds.) Great Britain: The Harvester Press.
- _____. (1990). **The History of Sexuality Volume I: An Introduction**. Hurley, Robert (trans.) Harmondsworth: Penguin Books.
- Martin, Biddy. (1988). “Feminism, Criticism, and Foucault”, in **Feminism & Foucault: Reflections on Resistance**. Diamond, Irene and Quinby, Lee (eds.) Boston: Northeastern University Press.

Miller, Hugh T (ed). (2002). **Postmodern Public Policy**. New York: State University of New York Press.

Spicer, Michael W. (2001). **Public Administration and State A Postmodern Perspective**. Alabama: The University of Alabama Press.

*****